

1980 Sonrası Dönüşümün Yerele Etkisi: Yeni Yerel Katılım Biçimlerinin Genel Bir Eleştirisi

Muharrem Güneş

Doç. Dr.
Mustafa Kemal Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Kamu Yönetimi Bölümü
E-Posta: muharremgunes@mynet.com

Tan Baykal

Dr.
The University of Tampa, Faculty of
Business (MBA), İstanbul Üniversitesi
Avrupa Birliği (Doktora)
E-Posta: tanbaykal@gmail.com

Özet: 1980 sonrası ekonomik ve toplumsal dönüşümün etkileri hemen her alanda kendini göstermeye devam etmektedir. Yeni kavram ve yaklaşımlarla merkezi yönetim yapıları yeniden tanımlanırken, merkezi yönetim-yerel yönetim ilişkisi de dönüşüme uygun olarak kendine özgü bir eksene oturtulmaya çalışılmaktadır. Yerelleşme ve yönetim kavramları ile hazırlanan "düşünsel" senaryolar bir bir hayata sokulurken, gözden kaçan, demokrasinin beşiği, demokrasinin arka bahçesi gibi nitelermelerle göklere çıkarılan yerel yönetimlerin ve yerel demokrasi süreçlerinin, yerlerini doğrudan sermaye kaynaklı süreçlere ve kendine özgü, neo-liberal demokrasi süreçlerine bırakmasıdır. Yerel katılım süreçleri yeniden tanımlanırken, iktisadi olarak güçlü kesimlerin önü açılarak onların yerel katılım süreçlerine hakim olmaları sağlanmaktadır. Bu açıdan, çalışma yeni katılım biçimlerinin genel bir eleştirisini içermektedir.

Anahtar Sözcükler: Yerel demokrasi, yönetim, kent konseyleri, yerel gündem 21

The Local Impact of Transformation after 1980: A General Critique of Local Participation Mechanisms

Abstract: The effects of economic and social transformation after 1980 continue to show itself in almost every area. While the structure of the central government has been redefined with the new concepts and approaches, central government-local government relationship has been tried to place on its own axis in accordance with the transformation. As the "intellectual" scenarios that are prepared by localization and governance concepts have been put into place, local governments and local democracy processes, which are called as the cradle of democracy have left their place to capitalist and neo-liberal democracy processes. While local participation processes have been re-defined, economically strong sectors have been let to control the processes of local participation. In this respect, this work contains a critique of new forms of participation.

Keywords: Local democracy, governance, city councils, local agenda 21

"Kapitalistler demokrat olabilirler, ama kapitalizmin demokrasiye ihtiyacı yoktur ve onu gerektirmez."¹

Giriş

Tarihsel olarak bakıldığında, bütün karşıt fikirlere rağmen, halen iktisadın toplumsal gelişme üzerindeki etkisi görmezden gelinemez. İktisadın tarihi, toplumsal gelişme ve dönüşümün de tarihidir. Günümüz liberalleri geçmiş için bunun farkında iken, bugün ve gelecek için, söz konusu farkındalığı görmezden gelerek, tarihin ve ideolojinin sonunun geldiği tezleri ile "değişimi değişim ile açıklamak" gibi kolaycı bir yola sapsmışlardır.

Özellikle bu süreçte iktisat ve siyaseti birbirinden ayırarak tarihi ve dolayısıyla ideolojiyi postmodern açıklamalara uygun hale getirmek önemli ancak bilinçli bir yöntem sapmasıdır/saptırmasıdır. Kapitalizmin tarihi, tarihsel dönüşümün tarihi ile atbaşı gider. Dönüşümü salt teknolojik süreçlerin toplumsal bir tecellisi olarak algılamak yanıltıcı olur. Bu nedenle teknoloji ve küreselleşme kavramlarını yan yana dile getirerek neredeyse bütün dönüşümün açıklanabileceği yanılgısı sürmektedir.

Doğası gereği zaten küresel olan kapitalizmin, başından beri en önemli nihai projesi, en azından sermaye için, "sınırsız" yeni bir dünyanın inşa edilmesidir. Söz konusu inşa sürecinde, ideolojik cephele bir yana bırakırsak, iki temel yönetsel düzeyin yeniden iki temel araç olarak öne çıktığını görmekteyiz. Birincisi devlet, ikincisi ise yerel yönetimlerdir.

Dönüşümün temel yönetsel araçları olarak devlete ve yerel yönetimlere yeni roller biçilmesi küreselleşme kavramı üzerinden yapılmaya devam etmektedir. Bu çalışmada da öncelikle süreç içinde "devletin dönüşümü"ne değinildikten sonra, bu "dönüşümün devleti" nasıl bir devlettir? sorusuna yanıt aranmaktadır. Son olarak da dönüşümün yereldeki anlamı, yerel katılım olgusu üzerinden irdelenmeye çalışılmaktadır. Yeni katılım biçimlerinin "sihirli" bir demokrasi değneği olarak "işgörebilirliği" tartışılarak, dönüşümün yerel demokrasi ayağının ne kadar zayıf, yanlı ve sermaye dostu bir içerikte olduğu tartışma konusu yapılmaktadır. Kısaca devletin dönüşümü, felsefi bir tartışma alanını işaret ederken, dönüşümün devleti yönetsel/araçsal bir tartışma alanına dikkat çekmektedir.

Devletin Dönüşümü

Küreselleşme olgusuyla dönüşüm tartışmaları bir arada yürütülmektedir. Küreselleşme bütün dünyaya yeni bir iktidar ve siyaset modeli dayatmaktadır (Güler, 1996: Bayramoğlu, 2002: Topal, 2002: Güneş,

¹ Barber, 1995.

2004). Küreselleşme devlet yerine yereli işaret ederek, devletin önemli alanlardan çekilmesi gereği üzerinde durur (Ergun, 1997: 9 ve Gündoğdu, 2002). Küreselleşme bir yönü ile dönüşümün çıkış noktasıdır ve bu haliyle siyasal bir anlam da taşır. Postmodernizm, yerelleşme, neoliberalizm, ulus ötesi şirketler, sivil toplum kuruluşları, yeni sağ ve yönetim gibi kavramların bizatihi kendileri siyasal içerikleriyle dönüşümün öncü kavramları olarak önümüze konmaktadır (Somel, 2002: 142).

Küreselleşmenin getirdiği "tek pazar" modeli ulus devletin rolünü de değiştirmektedir (Şaylan, 2002: 150). "Küreselleşme, toplumsal ilişkilerin küresel/ulusal/yerel etkileşim alanında tarihsel ve söylemsel kurulma sürecini simgelemekte ve bu süreç belirsizlikleri, çelişkileri ve kopuşları içermektedir" (Yetim, 2002: 132).

Bir yandan devletin küçültülmesi iktisadi alanın dışına çekilmesi öngörülürken, devlete yeni bir takım roller verilmesi dikkat çekicidir. Özkazanç'ın (1998: 18), "piyasa ilişkilerinin ve sermaye birikiminin kendi kendini düzenleyen sistemler olmayıp, iktisat dışı varoluş koşullarına ve dolayısıyla devlet müdahalesine ihtiyaç göstermeleri" gerçeğine vurgu yapması, sorunun devletin küçültülmesinden öte devletin yeni rol ve biçimlerle, pazar odaklı, yeniden düzenlenmesinin söz konusu olduğunu göstermektedir. Devlet, pazar için, özelleştirme yerelleşme çabaları ile sermayenin önündeki her türlü engeli ortadan kaldıracak bir güç olarak yeniden düzenlenmektedir. Kısaca devletin küçüldüğü yoktur, devlet sermaye açısından yeniden tanımlanmakta ve yetkilendirilmektedir. "Piyasa için devlet" anlayışıdır olan biten (Bayramoğlu, 2002: 93). Nitekim Oyan'ın (1995), "devleti küçültme saplantısı" olarak vurguladığı durumla da birleşince ortaya çok da samimi olmayan ikiyüzlü bir politika da çıkmaktadır. Oyan'a göre (1995: 6), siyasi partilerin bir yanda devleti küçültme, öbür yanda batı tipi bir sosyal devlet vaadi birbiriyle çalışmaktadır. Asıl olan devleti küçültmek değil devleti piyasalaştırmak olunca, bunun bir aracı olarak devleti küçültelim söylemi, asıl amacı gizlemek için sürekli dile getirilmektedir.

Küresel gelişmeler üzerinden devletleri ve onları açacak şekilde yereli ve bireyleri birbirine eklemleyecek küresel hukuk sistemi olarak ise insan hakları temelli yeni bir hukuk anlayışı öngörülmektedir. Yapılanma ve değişim sürecinde, uluslararası düzeyde de küresel hukuk düzeni ile kapitalizmin kalıcı olarak yerleşmesi öngörülmektedir (Özdek, 1999: 41; Güneş, 2004).

İnsan hakları temelli düzenlemelerin son kertede uluslararası sermayeye katkı yaptığıının bir kanıtı da uluslararası tahkim kurullarının yapısı ve işleyişidir. Değişik anlaşmalarla nerdeyse bütün haklar şirketlere yükümlülükler ise devletlere yüklenmekte, bir anlaşmazlık ortaya çıktığında ise yatırım yapılan ülkenin dışındaki uluslararası hakem kurulları yetkilendirilmektedir (Güvenç, 1998: 187). Uluslararası sermaye böylece kendi güvencelerine de kavuşmaktadır. Evrensel ve ideolojiler üstünlük iddiası taşıyan bir insan hakları düşüncesi küresel bir norm olarak ileri sürülürken,

bir yandan da hakem kurulları yolu ile bir tür uluslararası "ceza" sistemi de getirilmektedir.

Üşür'e göre (2001) küreselcilik, "tüketmeciliktir". Üşür tüketimcilik demekten ısrarla kaçınmaktadır. Çünkü ortada sadece mal ve hizmetlerin tüketimini aşan bir gerçeklik vardır. "Birey tüketilmektedir. Devlet değil ama devletler tüketilmektedir. Politika tüketilmektedir. Toplumsallık tüketilmektedir. Kısaca, beşer (human) tüketilmektedir" (Üşür, 2001: 130).

Dönüşümün Devleti: "Şirketleşmiş Devlet"

İş dünyasına ait temel değerler olan ne pahasına olursa olsun verimlilik ve rekabet gibi kavramlar devletlin işlevi, kamu çıkarı ve toplumsal politikalar konularındaki tartışmalarda egemen bir dil haline geldi (Ellwood, 2002: 50). Kamu sektörünün çok karlı alanları "verimsizlik" iddialarıyla hükümetlerce piyasa talepleri doğrultusunda denk bütçe sağlamak için özelleştirmeler yoluyla özel sektöre aktarıldı (Ellwood, 2002: 55). Dünya geneline bakıldığında güçlü hükümetlerin çıkarlarıyla şirketlerin çıkarlarının iç içe geçtiği ve dolayısıyla çok uluslu şirketlerin devletlerin işlevlerini üstlendikleri ve neredeyse hükümetlerden daha güçlü hale geldikleri görülmektedir (Harman-Morgan, 2001: 154). Süreç uluslararası kapitalizmin çıkarlarıyla sıkı sıkıya uyumlu yeni bir sınıf ortaya çıkarmaktadır ve bu sınıf, 37 bin ulus ötesi şirketten oluşan, küresel kapitalizmin işletme birimlerini, sermaye ve teknolojilerinin taşıyıcıları ve yeni emperyal düzenin büyük temsilcilerini kapsayan kurumlar üzerindedir (Petras-Veltmeyer, 2006: 13). Süreci desteklemek bakımından küresel kuruluşlarla emperyalizmin yeni "küresel yönetim" sistemini görmekteyiz (Petras-Veltmeyer, 2006: 13).

Dönüşümün bir devleti vardır, dolayısıyla devletin ortadan kalkacağı gibi bir öngörü daha baştan yanlıştır. Devletin ve dolayısıyla kamu yönetiminin, bürokrasinin ortadan kalktığı yoktur, devlet yeni küresel yönetim sistemi içinde yeniden tanımlanmaktadır. Bu tanımlamada neoliberal söylemin etkileri bulunmaktadır. Piyasa siyaset, kapitalizm devlet, özel sektör ve kamu sektörü yöneticiliği arasındaki ilişkiler daha öne çıkmaktadırlar (Farazmand, 2001: 258).

Farazmand (2001), "Küreselleşme ve Kamu Yönetimi" başlıklı çalışmasında, aslında dönüşümün devletinin de özelliklerini veren şu beş gelişmeye dikkat çeker: 1. IMF, Dünya Bankası gibi ulusötesi yönetim örgütlerinin öne çıkması ve bu gibi örgütlerin kararları ve kurulları aracılığıyla ulus devletleri ve onların yönetim sistemlerini etkileyen bağlayıcı kararlar alabilmesi. 2. Küresel çevre ve sürdürülebilirlik kaygılarına yönelik işbirliği arayışlarının karşılıklı bağımlılıkların derecesini artırması. 3. Kimi ülkelerin gelişmeden ciddi paylar alırken az gelişmiş ülkelerin bundan yararlanamaması söz konusu olduğu gibi, ABD gibi ülkelerin askeri ve ekonomik kapasitelerini artırarak yeni küresel hegemonya oluşturmaları. 4. Küreselleşme sürecinde hükümetlerin rollerinin, özel girişime (şirket) uygun koşullar sağlamak

yönünde değişmesi. 5. Kamu yöneticileri bakımından özellikle, yönetsel devletin bir "refah devleti"nden bir "şirketleşmiş devlet"e, "gölge devlet"e, ilgisiz devlet"e, "sözleşmeci devlet"e, "girişimci devlet"e, "takdis eden devlet"e, "şirketleşmiş yönetimci devlet"e kayması.² Bununla birlikte Farazmand'ın devleti "şirketleşmiş yönetimci devlet"tir. Bu tanımlama diğer bütün benzer tanımlamaları da içine almaktadır denebilir.

Uluslarüstü sermaye sınıfının hangi gruplardan oluştuğunu bilmek bize dönüşümün devletinin de sınıfsal niteliğini verecektir. Sklair (1995) söz konusu sermaye sınıfının şu gruplardan oluştuğunu ileri sürer (Kozanoğlu, 1996):

- Uluslarüstü şirket yöneticileri ve yerel şube yöneticileri.
- Küreselleşen devlet bürokratları.
- Kapitalizmi benimsemiş politikacı ve profesyoneller.
- Tüketmeci elitler (tüccarlar, medya vd).

Dönüşümün devleti tamamen sermaye yanlısıdır. Bu yanlılığını uluslararası sermaye iki şekilde sağlamaya çalışmaktadır (Yeldan: 2002: 25). Öncelikle devletin denetim gücü sınırlandırılırken diğer yandan emek örgütlerinin kazanımlarını ortadan kaldırmak.

Dönüşümün devletinde itici güç artık pazardır. Yeni sağın yönetimci paradigması olarak ortaya çıkan kamu seçeneği kuramı ile salık verilen, merkezi bürokrasinin yerini pazar odaklı bir devlete bırakarak en az vergiyle en iyi hizmeti sağlayacağı iddia edilmektedir.

Dönüşümün devletinde, yeni görevlerle donatılmış yeni bir kamu yönetimi anlayışı öngörülmektedir. Kamu yönetimi anlayışından hızla kamu işletmeciliği anlayışına bir geçiş vardır ve bu geçişin temel kavramları olarak da şeffaflık, sivil toplum katılımı, hesap verebilme ve pazar ussallığına bağlılık, profesyonel işletmecilik (managerializm) kavramlarını görmekteyiz (Üstüner, 2000: 15-31; Şaylan, 2000: 1-22).

Dönüşümün devleti doğrudan sermayeye bağlı dolayısıyla sermaye güdümlü bir devlettir. "Yönetişim" adı altında kendini alabildiğine sermayeye teslim eden bir devlet anlayışı söz konusudur. Geniş halk kesimlerinin ve emek cephesinin bu yönetim sürecinde yeri yoktur. Yönetişen bürokrasi ve onun üstünde güç kazanmış olan uluslararası sermayedir aslında. Kısaca Sklair'in yukarıda belirtilen grupları bu yönetişimin parçaları durumundadırlar. Güler (2003: 113) bunu "yönetişim ne bir yönetim ne de bir katılım-müzakere sürecidir; yönetişim, kamu kudretinin doğrudan sermayeye teslim edildiği bir iktidar tipi" olarak tanımlar.

Dönüşümün devleti, yerelleşme söylemi adı altında yeni yapılar öngörmektedir. Bunların en önemlilerinden biri de kuşku yok ki Bölge

² Farazmand bu tanımlamalarda Paranti, Korten, Wolch, Eisinger, Milward'dan yararlanmıştır.

Kalkınma Ajansları'dır. Bölgeselleşme söylemi ile aslında bunu bir tür yeni merkezileşme eğilimi olarak değerlendiren Karasu (2009: 31), "piyasalaşmanın/esnekleşmenin önündeki engelleri aşmak üzere tasarlanan, proje temelinde esnek biçimde örgütlenen bölge kalkınma ajanslarının, yerel yönetim ve mülki idare kurumlarına alternatif olmak üzere gündeme getirilmelerinin gerisinde kamusal özün geriletilmesi hedefi yatmaktadır" demektedir.

Yerel Katılımın ve Yerel Demokrasinin Dönüşümü: Yeni Yerel Katılım Yöntemlerinin Bir Eleştirisi-"Katıla Katıla" Yönetmek

İddia edildiğinin aksine küresel kapitalizm demokrasiyi geliştirememektedir. "Demokrasinin özü beşer aklına referansla karar alma/karar verme süreçlerine katılımdır, oysa deneysel temelde geçerli olan hem aklın sınırlarını daraltmak, hem de alınmış/verilmiş kararları onaylatmaktır" (Üşür, 2001: 130).

Yerel katılım tartışmaları demokrasi, yerel demokrasi ve katılım kavramlarını küresel sürece eklemeye çalışmaktadır. Dünya ekonomisinin küreselleşmesinin doğal bir sonucu olarak da yerel demokrasinin de küreselleşmesi gerekmektedir. Gerek Rio Dünya Zirvesinde gerekse diğer uluslararası girişimlerde küresel bir sürece yereli katmadan başarılı olunamayacağı anlaşılmış idi (Hoffschulte, 2004). Avrupa Birliği, daha aday ülkeler için dahi, Avrupa Birliği üyeliği sürecinin yerel ve bölgesel düzeyde en hassas faktörlerden biri olarak karar alma süreçleri için yeni oyuncular gerektireceğini öngörmüştür (IULA-EMME, 2005: 32). Bu açıdan bakıldığında, küreselleşme sürecindeki neoliberal politikaların en önemli ayaklarından biri olarak yerel yönetimleri, yerel yönetimleri sürecin içine çekebilmenin yegâne aracı olarak da yerel demokrasiyi işaret etmeleri tesadüf değildir. Gelişmelere ilk kez Ocburne tarafından dile getirilen "yerel devlet" bakış açısıyla bakıldığında, yerel yönetimlerin kapitalist toplumlarda sermaye birikiminde ortaya çıkan krizlerin doğurduğu siyasal tepkileri bölgeselleştirme aracı olarak, bir tür "çatışmanın saptırılması" stratejisine hizmet ettiği ileri sürülmektedir (Güler, 2006: 184). Dolayısıyla küresel yeni bir yönetim sistemi kurulacaksa, yerel yönetimlerin buradaki yeri daha elzem bir duruma gelmekte olup, yereli yeni küresel yönetim sistemine bağlayacak yerel katılım, sürdürülebilirlik, yerellik gibi kavramların altı doldurulmaya çalışılmaktadır.

1980 sonrası Birleşmiş Milletler ve Dünya Bankası gibi uluslararası güçler, "sürdürülebilir kalkınma" modeline sürekli vurgu yapmışlardır. Bu yeni kavramların yerelde anlamını bulması gerekirdi ki bu da ancak yerelin uluslararası sisteme yeni uyumu, daha açıkçası yerel halkın rızası ile olabilecek idi.

Demokrasi rızaya dayanır ve bu rıza bizzat demokrasi adına demokrasi tarafından üretilmeye çalışılmaktadır. Herman ve Chomsky (2006) bu söz

konusu rızanın imalatı konusunda kitle medyası ile ekonomi politik arasındaki bağın güçlü bir bağ olduğunu gözler önüne sermektedirler. İşte bu rıza olgusunun yerel düzeyde yerel demokrasi üzerinden yeniden yaratılmaya çalışıldığını görmekteyiz. Sürecin kabul edilebilirliği "yerel düzeydeki rızaya bağlı kabul edilebilirlikle" sıkı bir ilişki içindedir.

Yerel düzeyde bu söz konusu rızanın kurumsal temelleri de atılmış durumdadır. Yarışan kentler, küresel kentler söylemleri ile söz konusu rızanın meşru temelleri de hazırlanmaya çalışılmaktadır. Kolektif hizmetlerin üreticisi olarak kendilerini tanımlayan yerel yönetimler yerine, büyüme odaklı, sermayenin taleplerine daha duyarlı yeni bir yerel yönetim anlayışı (Şengül, 1992: 129) hâkim olmaktadır.

"Ulus devletin çözüldüğü bir ortamda artık yerel birimler arasında bir tamamlayıcılık ilişkisi de kalmamıştır. Artık bir yandan uluslararası ölçekte gezinen ve kendisi için en çekici yerel birimi bulmaya çalışan yatırımcılar, diğer yandan ise, yatırımcıları kendisine çekmeye çalışan yerel birimler vardır. Uluslararası sermaye sınırlı olduğundan bu sermayeyi kendisine çekebilmek için çok sayıdaki yerel birim birbirleriyle yarışmak durumundadır. Yatırımcıya en iyi olanakları sunabilen yerel birim karlı çıkacak, yatırımı kendi birimine çekebilecek, böylece de yerleşmede yeni iş olanaklarının açılmasını sağlayacaktır" (Ersoy, 2001: 41).

Kısacası yarışan kentler, yarışan yerel yönetimler doğuracaktır yeni suççulara göre. Katılım olgusu ise, hem bu sürece halkın "rızasını" almak (yeri geldiğinde bu rızayı yeniden üreterek) hem de sermaye duyarlı bir yönetim anlayışını inşa etmek anlamına gelmektedir.

Küreselleşmenin siyasal olarak yarattığı yeni demokrasi ve demokrasi ideali hep bu söz konusu rızaya dönük adımlardır. Neoliberal politikaların kendi içindeki evrilişi, özellikle 1980'lerdeki muhafazakarlığın 1990'lardaki siyasal çoğulculuk düşüncesine eklenmesi çabaları, önceleri neoliberal düşünce tarafından reddedilen halk egemenliği, halkın katılımı gibi kavramları yeni bir içerikle diriltmiştir (Zabcı, 2000: 80). "Demokrasi, insan hakları, katılım gibi kavramlar, uluslararası sermayenin gelişmekte olan ülkelerde piyasa sistemlerini rasyonel temelleriyle yerleştirme amacı doğrultusunda yeniden tanımlamaktadır. Ama bu kez, liberal demokratikliği anlamında dahi demokratik içerikleri boşaltılarak" (Zabcı, 2000: 80). ABD özelinde bu daha iyi okunabilmekte aslında. Orada Robert Dahl'ın "poliarşi" olarak tanımladığı elit temelli bir demokrasi işlemektedir. Burada halkın etkin katılımından söz edilemeyeceği gibi, etkin karar alma süreçleri IMF, DB, G7 gibi uluslar arası güçlere açılmıştır (Petras-Veltmeyer, 2006: 30). Çoğulcu bir toplum için ekonomide piyasa egemenliğini şart koşan bir anlayışla (Lindbeck, 1985: 123) yönetilen ülkede, nüfusun %1'inin tüm servetin üçte birine el koyduğu ve hatta nüfusun %8'inin eksi net gelire sahip olduğu bir ülkede (Kloby, 2005: 70) demokrasi ve katılım doğal olarak yeni küresel sınıflar lehine olacaktır.

2008 yılında Madrid’de toplanan Geleceğin Demokrasisi İçin Avrupa Forumu Konseyi’nde, e-demokrasinin şeffaflaşma, hesap verebilme, demokrasi ve katılım için ek bir kanal olduğu ifade edilirken, katılım ideali de şöyle ortaya konmaktadır:

“Katılım hem yönetenler hem de yönetilenler için, hiç bitmeyecek bir eğitim sürecidir. Katılma hem devlet hem de kişi için, yalnızca bir şey elde etmenin değil aynı zamanda kendini dönüştürmenin de yoludur. Devlet katılmaya açıldığı ölçüde, gerilimlerden kurtulur, en yüce işlevini, toplumun tümüne hizmet etme işlevini alabildiğine geliştirir; adım adım her devletin en üstün olgunlaşma aşamasına, toplumun içinde erime yazgısına doğru yol alır. Kişi ise, yaşamın her alanında kendi yazgısına egemen oldukça, insan olma onurunu ve hazzını daha çok duyumsayacaktır. Katılma tarihin oyuncağı olmaktan kurtulup onun bilinçli yapımcısı durumuna gelmektedir. İnsanlaşma denen süreç de, özünde, bundan başka nedir ki?” (Pesen, 2008)

Demokrasi ve onu içeren bir katılım olgusunun bu denli güçlü bir ideali içine alarak toplumu, devleti ve sonuçta bireyi tarihin öznesi durumuna getireceği ideali karşısında ilk bakışta söylenecek söz yok gibidir. Ancak yakından bakıldığında, ortada yeni alternatif bir toplum ideali yoktur, “ehlileştirilmesi” gereken bir egemen sistem vardır.

Küreselleşme mali sermayenin egemenliğini güçlendirirken demokrasiyi zayıflatmaktadır (Yıldızoğlu, 1996). Yeni sağcılarca ileri sürülen “katılımcı demokratiklik” önermesinin sorunlu olduğunu belirten Güler (2008), “yönetişimcilik, katılımcılık yoluyla, demokrasi olarak adlandırılan burjuva diktatörlüğü tesisinden başka bir şey değildir” demektedir. “Katılımcılık mekanizmasına göre, bir toplumda insanların toplumsal eşitlik idealinin önündeki en büyük engel olabilir. Toplumsal eşitlik idealini terk etmiş ve hatta bu ideali doğal duruma aykırı görme temelinde politikalar geliştirmiş bir katılımcılık, burjuva demokrasisi anlamında demokratiktir; evrensel anlamda gerçek bir diktatörlük ve gayri insaniliktir” (Güler, 2008). Yeni Dünya düzeni, özgürleşme kanallarını tıkayıp kötürümleştirirken, tek boyutlu insan(sızlaşmayı) da körüklemekte, demokrasinin gelişmesi söylemleriyle gerçekte, insanlığa küresel totalitarizmi dayatmaktadır (Demirer-Demirer, 1999: 147-148). Foucault’cu bir yaklaşımla katılım olgusuna bakıldığında, katılım olgusu sınırlıdır ve belirli güç ilişkileri kümesini gizlemektedir (Taylor, 2002: 28). Katılım süreci, hem insanların hayatlarındaki gündelik yaşamın her boyutunda yürürlükte olan günlük baskıları gizlemeye hem de katılanların katılım gözetimine tabi kalmalarını sağlarken “paradoksal olarak kamusal doğasından ötürü, ne kadar katılımcı olursa, yerel topluluğun iktidar yapıları da o kadar maskelenmiş olacaktır” (Taylor, 2002: 29). Katılım, çoğulculuk, kamusal ve özel alanın ayrışması, farklı taleplerin bir arada karşılanması, iradi kimlik seçimlerinin özgürce yapılabilmesi, temsil gibi olgular karşısında klasik liberal demokrasiler cevap vermekte zorlanmaktadır (Kahraman vd., 1999: 13). 1945-1980 döneminin “ulusal” motifli, 1980’lerden sonra ortaya çıkan “yerel” motifli ve 1990’lardan sonra ortaya çıkan “bölge” motifli kalkınma projelerinin tümünde meşruiyet sorunu, etkili ve verimli yönetim,

demokratikleşme ve katılım temelinde yükselen çeşitli söylemler ile aşılmaya çalışılmıştır (Karasu, 2009: 33-34).

Neoliberal politikalarla kentler yeni bir çehreye kavuşurken "yeni" ideoloji maksadını gizlemek şöyle dursun ulus devletler gibi yerel hükümetlerin (yönetimlerin) de piyasallaştırılması gerektiğini gizlememektedir. STK'lar özelde ise kastedilen yerel nitelikli girişimci aktörlerle yereli küresele bağlayacak iktisadi politikaların siyaseten ve yönetsel araçları olarak katılımcı mekanizmaların ileri sürüldüğünü görmekteyiz.

Neoliberal katılım olgusunun temelinde bireyi bir müşteri ve tüketici olarak algılayan bir anlayış vardır ve bu anlayış içinde bireyler toplumsal görev ve sorumlulukları çerçevesinde değil, kişisel çıkarlarını arttırma amacıyla yönetime katılmaya teşvik edilmektedirler (Akdoğan, 2008: 17). Bu nedenle de haklı olarak halkın yerel yönetimlere katılımını, demokratik olmaktan daha çok iktisadi bir talep olarak niteleyen Akdoğan'a göre (2008: 20), "neoliberal anlayış katılımı siyasi amacından uzaklaştırmış, yerel yönetimlerin sundukları hizmetlerin "iyi/kötü", "yeterli/yetersiz" olarak değerlendirildiği faydacı bir bakış açısını hâkim kılmıştır".

İdeolojinin araçsallaştırılmış bir görünümü olarak teknolojinin gücünün ve belirleyiciliğinin katılım olgusunun önüne kolayca geçtiği de söylenebilir. Mevcut yapısıyla egemen güçlerin elinde, egemen kültürü ve egemen ideolojileri yansıtmaktan ve yeniden üretmekten öteye geçemeyen internet (Hoşgör, 2001: 204), nasıl oluyor da alternatif bir toplum olmadan alternatif katılım biçimlerinin tartışılıyor olmasına güzel bir örnektir. İleri demokrasiye ileri teknolojiyle ulaşacağız, e-demokrasi, e-katılımla ulaşacağız söylemleri alternatif bir toplum ideali olmadan egemen güçlerin işine yaramaktan öteye geçemeyecektir.

Neoliberal politikaların yerel katılımı bir "katılım fetişizmi"ne dönüştürdüğü ortadadır. Söz konusu olan "güdümlü" hatta bir tür yerel plebisit katılım uygulamasıdır. Şöyle ki seçeneklerin ne olacağının tartışılmadığı bir süreçte, yerel yönetimlere karar verdirilmekte, sonrasında yerel halktan verilen bu kararlara "onay" alınmaya çalışılmaktadır. Bu döngünün adı "güdümlü yerel katılım döngüsü"dür. Onay için aranan her yol ise yen katılım yöntemleri olarak bize dayatılmaktadır.

Örneğin yeni imar alanlarının açılmasında kim/ne şekilde/nereye katılmaktadır? Rantiyeciler katlaya katlaya/katıla katıla karar süreçlerini ve yönünü tayin ederken; yerelin "sessiz", yoksul, dışlanmış çoğunluğu katılımın danışma masalarında (renkli masalar), temel yerel hizmetler konusundaki isteklerini yazdırmaktadırlar. Özellikle özel sektör kuruluşları ile işbirliği içinde kentsel rant alanlarında planlama ve yatırım kararları ile beraber yaratılan değer artışı/rant artışı özel sektöre aktaracak "katılımcı" mekanizmalar üretilmektedir. Yerel Gündem 21 (YG 21) de aslında piyasanın yönetim sürecine katılımını sağlamak üzere geliştirildiği söylenebilir (Turan, 2008: 39).

YG 21'lerin yapısı ve işleyişi, kuruluş amaçları incelendiğinde (Güneş, 2004; Güneş, 2009), bir süre sonra yeni yasal düzenlemeyle Kent Konseylerine dönüşen yapıların, "katılımcı" niteliklerinin oldukça tartışmalı olduğu görülmektedir. Bu tür yapıların, özel sektörün katıla katıla işlevselleştirdiği ve anlam kattığı yapılar olduğu anlaşılmaktadır. Yönetişim kavramı ile içeriklendirilmeye çalışılan yeni katılım olguları, YG 21 örneğinde olduğu gibi, uluslararası boyutta da hiyerarşik yönetim anlayışından vazgeçmemekte aksine hiyerarşinin üst noktasını değiştirmektedir (Göktürk, 2008).

YG 21 yapılarının yasal düzeyde Kent Konseylerine dönüşme süreçleri de yerel katılıma Türkiye ölçeğinde katkılar getirdiği ve getirebileceğini söylemek oldukça zordur. Şen'in (2008: 57) deyiimiyle toplumsal ve kültürel bağlamları zayıf, işletme biliminin tezgâhından çıkmış teknik bir durum olarak kent konseylerinin toplumsal karşılığı yoktur. Türkiye uygulamalarında da, var olan yasal çerçevede dahi birçok eleştiri alan kent konseyleri çalışmalarının "katılımcılığın teknik bir konu olmayıp bir kültür, toplumsal bilinç ve algı işi olduğu gerçeği (Şen, 2008: 57) görmezden gelinmiştir. Nitekim YG 21'lere yöneltilen bütün eleştirilerin aynen kent konseylerine de yöneltilmiş olması şaşırtıcı değildir. En temel eleştirilerden biri katılım adına oluşturulmuş bir yapının kendisinin katılımcı olmaktan uzak olmasıdır. Kentleşme Şurası'nda (2009: 54) dile getirildiği gibi kent konseyleri gibi benzer yapılar işlevsiz yapılar olarak kalmışlardır. Katılımın salt karar alma sürecine indirgenip planlama ve uygulama aşamalarından soyutlanması da Şura'da ileri sürülen handikaplardan biridir. Ayrıca Şura kararlarına genel olarak bakıldığında "basit" bir katılım süreci için bile gerekli olan toplumsal ve yönetsel altyapının yokluğu dikkat çekicidir. Kent konseyleri sekreterliklerinin siyasi parti temsilcileri arasından seçiliyor olması da bir başka önemli eleştiridir (Akdoğan, 2008).

Kent konseyleri düşüncesinin altı doldurulmadan toplumsal, yönetsel, siyasi ve ekonomik bağları kurulmadan, hazırlıksız olarak, belli başlı uluslararası kuruluşların (AB, DB, IMF gibi) dayatmalarıyla gündeme alınmış olmasının sonuçlarından biri, katılım ve ölçek sorunudur. "Kentsel politikalar açısından katılım, mekânsal ölçeğe göre nitelik değiştirmektedir" (Yılmaz, 1994: 43). Kent konseyleri uygulamaları o kadar hızlı ve katılım sorununu çözecek kolaycı bir araç olarak görüldüğü için söz konusu ölçek sorununa dikkat edilmemiştir.

YG 21 ve Kent Konseyleri süreçlerini yeni katılım modelleri olarak dayatan yeni sağcılarının gerçek gündemlerini kamusal hizmetlerin yerine getirilmesinde kamu özel ortaklıkları tartışmalarında bulmak mümkündür. Bu tartışmalar uluslararası sermayenin neden kent yönetimlerine, belediyelere bu denli ilgi duyduklarını da gözler önüne sermektedir. Türkiye'de yeni Belediye ve Büyükşehir yasaları ile ölçek sorunu aşılacak özellikle altyapı yatırımları uluslararası sermaye için çekici hale gelmiştir. Dünya Bankası 2004 yılında hazırladığı "Türkiye Belediye Sektörü" adlı gözden geçirme raporunda, kent yönetimleri ve belediyelerin üresel sermaye için karlı yatırım alanları

olarak görüldüğü anlaşılmaktadır (Çelik, 2008). Dünya Bankası hizmet sunumu ve finansmanında özel sektörün payının artırılmasını salık verirken, Kamu Özel Ortaklıkları aracılığıyla kamusal hizmetlerin özel sektöre açılmasına olanak verilmiştir. Bu ortaklıklardaki sermaye ortaklarını güvenceye almak için ise, bu ortaklıklar idare hukuku sınırları dışına çıkarılarak özel hukuk ve tahkim kanalları devreye sokulmuştur. Çelik'in de vurguladığı gibi kamusal sorumluluk yerini kurumsal sorumluluğa bırakmıştır.

Kamu Özel Ortaklıkları, hem yasal ve hem de ekonomik olarak, sermayenin nasıl bir koşulda sürece ortak olduğunu/katıldığını bizlere gösterirken, yerel halkın katılım süreçlerinden nasıl dışlandığını, yok sayıldığını da bize göstermesi açısından önemlidir. Kamu özel ortaklıklarında görüldüğü üzere, katılımın tek taraflı, tek bir kanal üzerinden ve iktisadi olarak güçlü olanın lehine işliyor olması, güçlü olanın kamunun bütününe karşın hizmet tekeline eline almasını kaçınılmaz kılmaktadır (Çelik, 2008).

Yerel halkın katılım gücüyle, güçlü olan ve uluslararası bir güce de kavuşan sermayenin katılım gücü aynı kefeye konabilir mi? Evet konabilir. Yeni sağcıların, katılımı, özel sektörü destekleyen bir araca dönüştürmesi iki katılım anlayışını da aynı kefede buluşturmaktadır.

Sonuç Olarak

1980'lerde özellikle Türkiye'de devletin yeniden yapılandırmasına dair yaklaşımlar -ki bu yaklaşımların önemli bir ayağının uluslararası sermaye ve onun neoliberal söylemleri olduğu bir kez daha vurgulanmalıdır- devlet ile toplum arasındaki ilişkileri dışsal ilişkiler olarak görmüş, devletçi-kurumsalcı ya da teknisist yaklaşımlarla ekonomi siyasetinin biçimlenmesini toplumsal mücadelelerden koparmıştır (Güngen, 2006). Dönüşümün doğasına bütüncül bakıldığında ise ortada kapitalizmin sınırları aşan bir bunalımı vardır ve ulusal devlet ve kamu yönetimlerinin refleksi bu bunalımı "yeni" araçlarla aşmaya çalışmaktadır.

Bu araçların başında da yerelleşme sürecinin bir gereği olarak "yeni" yerel katılım mekanizmaları gelir. Aslında yeni olan bir şey yoktur, daha açık ve beyan, "şirketleşmiş devlet" yapısı içinde yerelde halka hangi rollerin verileceği ile ilgilidir. Yerelleşme neoliberal politikaların can alıcı noktası ve kaldırıcıdır. Yerel düzeyde "yapabilirlikleri"ni artırmak için ise yerel halkın direncinin kırılması, onayının alınması gerekmektedir. Bu da yerel düzeyde, yerel demokrasi adına "rıza"nın yaratılmasını gerektirmektedir. Katılımcı mekanizmaların içeriğine bakıldığında hep bu söz konusu "rıza"ya dönük olduğu görülmektedir. Yerelde çizilen tablo pembe bir tablodur ve çoğunlukla da gerçeği gizlemektedir. Örneğin, ihmal edilmiş, dışlanmış kesimler olarak gençler, çocuklar, yaşlılar, kadınlar ve yoksullar gibi kesimleri katılım süreçlerinin önemli öğeleri olarak tanımlayan yeni katılımcı düşünce, onların bugüne kadar neden ve hangi ekonomik ve toplumsal gerekçelerle bu durumlarda olduğunu açıklamak zahmetine girmez. Böyle bir sorgulama bizi

"kendi yarattığını kendi ortadan kaldırmak için gerçekte ne yapmalı?" sorusuna götürür ki sonuç, sistemin kendini inkâr etmesine kadar gider. Bir başka örnek ise, şirketleşen, pek çok yerel hizmeti özelleşmiş olan bir kent yönetiminde yerel halkın ne için ve nasıl sürece katılabileceğidir. Özellikle özelleştirme furyası ile yerel halka hangi alanlarda katılım söz konusudur? Bu sorulara yanıt vermek hem kolay hem de zordur. Daha doğrusu bakış açımız bunu ya kolay ya da zora sokmaktadır. Eleştirel olarak bakıldığında çok açık görülmektedir ki yerel halk, üzerinden sermaye yapılan/aktarılan "tüketicilerdir". Bu "tüketicilerin" örgütlenme sınırlarını ve taleplerini piyasa belirlemektedir. Yeniliberal anlayışın "yeni çoğulculuk" olarak bize dayattığı demokrasi biçiminde, söz konusu katılım süreçleri, bu yeni anlayışa uygun olarak düzenlenmektedir. "Çoğulculuğu temsil eden gruplar ve kuruluşlar, piyasa sürecinin bir parçası olarak onun dinamiklerince belirlenmekte, ekonomik terimlerle tanımlanmakta, performans ve verimlilik analizleriyle etkinlikleri ölçülen kuruluşlar haline dönüştürülmektedir" (Sallan Gül, 2006: 108-109).

Evet ortada bir "katılan" var ve bu katılan, "katıla katıla" büyümekte, şirketleşmiş devlet yapısı içinde hızla son sözü söyler duruma gelmektedir. Halkın "katılım hakkı" yeni bir toplumsal yapı üretilmeden gerçek anlamını bulmaktan şimdilik oldukça uzaktır.

Kaynakça

- Akdoğan, A., 2008, "Yeni Yerel Yönetim Yasalarında Katılım," Dosya-08: Yerel Yönetimlere Katılım, Bülten 64, Mimarlar Odası Ankara Şubesi Yayını, s. 17-27.
- Barber, B. R., 1995, *Jihad vs. McWorld: Terrorism's Challenge to Democracy*, New York: Ballantine Books.
- Bayramoğlu, S., 2002, "Küreselleşmenin Yeni Siyasal İktidar Modeli: Yönetişim," Praksis 7, Yaz Sayısı, s. 85-116.
- Çelik, E. F., 2008, "Hizmet Sunumuna Katılım ve Kamu Özel Ortaklıkları," Dosya-08: Yerel Yönetimlere Katılım, Mimarlar Odası Ankara Şubesi Yayını, 64, s. 28-38.
- Demirer, G., Demirer T. vd., 1999, *Neo-Liberal Saldırı Kriz ve İnsanlık*, Ütopya Yayınları, İstanbul.
- Ellwood, W., 2002, *Küreselleşmeyi Anlama Klavuzu*, Metis Yayınları, İstanbul.
- Ergun, T., 1997, "Postmodernizm ve Kamu Yönetimi," *Amme İdaresi Dergisi*, 45. Yıl Sayısı, TODAİE Yayınları, Ankara.
- Farazmand, A., 2001, "Küreselleşme ve Kamu Yönetimi," Çev. S. Kaygalak, *Mülkiye*, XXV (229): 245-278.
- Göktürk, A., 2008, "Bugün Gelinek Yerde Kent Konseyleri ve Yerel Gündem 21," Dosya-08: Yerel Yönetimlere Katılım, Bülten 64, Mimarlar Odası Ankara Şubesi Yayını, s. 6-16.
- Güler, B. A., 1996, *Yeni Sağ ve Devletin Değişimi*, TODAİE Yayınları, Ankara.
- _____, 2003, "Yönetişim: Tüm İktidar Sermayeye," *Praksis 9*, Kış-Bahar: 93-116.
- _____, 2008, "Katılımcılık Ve Demokrasi: Ağır Bir İpoteği Kaldırmak," Dosya-08: Yerel Yönetimlere Katılım, Bülten 64, Mimarlar Odası Ankara Şubesi Yayını, s. 2-5.
- _____, 2006, *Yerel Yönetimler Liberal Açıklamalara Eleştirel Yaklaşımlar*, İmge Kitabevi, 3. Baskı, Ankara.
- Gündoğdu, İ., 2002, "Yerel, Yerel Ölçek ve Siyasal Mücadele," *Praksis 7*: 165-192.
- Güneş, M., 2004, *Yerel Gündem 21-"Ulusal" Kentlerden "Küresel" Köylere*, Detay Yayınları, Ankara.

Güneş, M. & Baykal, T., 2010, "1980 Sonrası Dönüşümün Yerele Etkisi: Yeni Yerel Katılım Biçimlerinin Genel Bir Eleştirisi"

- _____, 2009, "Dikey ve Yatay Kimlik Ögesi Olarak Türkiye'de Yeel Gündem 21'ler," *VI. Uluslararası STK Kongresi*, Çanakkale.
- Güngen, A. R., 2006, "1980'ler Türkiye'sinde Devletin Yeniden Yapılandırılmasına Dair Yaklaşımlar Üzerine Eleştirel Notlar," içinde *Türkiye'de Kapitalizmin Gelişimi*, (Eds. F. Ercan-D. Yılmaz), Dipnot Yayınları, Ankara.
- Güvenç, N., 1998, *Küreselleşme ve Türkiye*, Bds Yayınları, İstanbul.
- Harman, C., Morgan, P. & Margulies, R., 2001, *Küreselleşme ve Direniş*, Z Yayınları, İstanbul.
- Herman, E., & Chomsky, N., 2006, *Kitle Medyasının Ekonomi Politikası*, Çev. E. Abadoğlu, Aram Yayınları, İstanbul.
- Hoffschulte, H., 2004, "Yerel Demokrasinin Küreselleşmesi-Dünya Ekonomisinin Küreselleşmesine Tabandan Gelen Yanıt," *Mülkiye*, (Çev. A. Mengi), XXVIII (243): 171-181.
- Hoşgör, E., 2001, "İnternet ve Demokratik Katılım," *Mülkiye*, Eylül-Ekim 2001, XXV (230): 67-76.
- IULA-EMME, 2005, *Yerel Yönetimlerin Avrupa Birliği İçindeki Yeri ve İşlevleri*, IULA-EMME Yayınları, İstanbul.
- Kahraman, H. B., Keyman, F., & Sarıbay, A. Y., 1999, *Katılımcı Demokrasi, Kamusal Alan ve Yerel Yönetim*, Demokrasi Kitaplığı-WALD, İstanbul.
- Karasu, K., 2009, "Yerelleşme Söylemi ve Bölge Kalkınma Ajansları," *Memleket Siyaset Yönetim*, 4 (11): 1-43.
- Kentleşme Şurası, 2009, *Yerel Yönetimler, Katılımcılık Ve Kentsel Yönetim Komisyonu Raporu*, Nisan 2009, Ankara.
- Kloby, J., 2005, *Küreselleşmenin Sefaleti*, Güncel Yayınları, İstanbul.
- Kozanoğlu, H., 2002, "Küreselleşme ve Uluslarüstü Sermaye Sınıfı," *Doğu Batı*, Sayı: 18.
- Lindbeck, A., 1985, *Piyasa Ekonomisi ve Demokrasi Yeni Solun İktisadi Görüşlerinin Eleştirisi*, Birey Yayıncılık, İstanbul.
- Oyan, O., 1995, "Devleti Küçültme Saplantısı," *Mülkiyeliler Birliği Dergisi*, XIX (179-180): 6-8.
- Özdek, Y., 1999, "Globalizmin İdeolojik Hegemonyası: Yanılsamalar," *Amme İdaresi Dergisi*, Eylül 1999, s. 25-48.
- Özkazanç, A., 1998, "Türkiye'de Siyasi İktidar Tarzının Dönüşümü," *Mürekkap*, 10-11.
- Pesen, A. C., 2008, *Katılımda Yeni Bir Boyut: E-Demokrasi*, [http://www.planlama.org/new/dunya-dan-planlama/katilimda-yeni-bir-boyut-e-demokrasi.html], e. t. 03.01.2011.
- Petras J. & Veltmeyer H., 2006, *21. Yüzyılda Emperyalizm, Maskesi Düşürülen Küreselleşme*, çev. Ö. Akpınar, Mephist Yayınları, İstanbul.
- Sallan Gül, S., 2006, *Sosyal Devlet Bitti Yaşasın Piyasa!*, Ebabel Yayınları, Ankara.
- Somel, C., 2002, "Azgelişmişlik Perspektifinden Küreselleşme," *Doğu Batı*, 18.
- Şaylan, G., 2001, "Kamu Yönetimi Disiplininde Bunalım ve Yeni Açılımlar Üzerine Düşünceler," *Amme İdaresi Dergisi*, s. 1-22.
- Şaylan, 2002, *Değişim Küreselleşme ve Devletin Yeni İşlevi*, İmge Kitabevi, Ankara.
- Şen, M., 2008, "Var Olmak ve İşlevsellik Arasında Kent Konseyleri," *Yerel Üzerine Aykırı Yazılar*, s. 57-61, Okutan Yayınları, İstanbul.
- Taylor, H., 2002, "Eleştirel Yönetim ve Emek Süreci Açısından Katılıma Bakış," içinde *Katılım Yeni Bir Zorbalık mı?*, ed. B.Cooke-U. Kothari, çev. A. Çiğdem, s. 177-200, De:ki Yay., İstanbul.
- Topal, A., 2002, "Küreselleşme Sürecindeki Türkiye'yi Anlamaya Yarayan Bir Anahtar: Yeni Sağ," *Praksis 7*, Yaz Sayısı: 63-84.
- Turan, M., 2008, "Kent Yönetimine Katılımda Yani Bir Sorun Alanı: Kentsel Rantların Yönetimi," *Dosya-08: Yerel Yönetimlere Katılım*, Bülten 64: 39-49.
- Üstüner, M., 2000, "Kamu Yönetimi Kuramı," *Amme İdaresi Dergisi*, 33 (3): 15-31.
- Üşür, İ., 2001, "Küreseldik: Bir Değişmenin İdeolojisi Üzerine On Tez," *Mülkiye*, XXV (229): 127-161.
- Yeldan, E., 2002, "Neoliberal Küreselleşme İdeolojisinin Kalkınma Söylemi Üzerine Değerlendirmeler," *Praksis 7*, Yaz/2002: 19-34.

- Yetim, N., 2002, "Küresel Üretim Yapılanmasına Kültürel Yanıtlar: Ulusal-Yerel?" *Doğu Batı*, Sayı: 18.
- Yıldızoğlu, E., 1996, *Globalleşme ve Kriz*, Alan Yayıncılık, İstanbul.
- Yılmaz, K., 1994, "Yerel Yönetim ve Demokrasi," *Mülkiyeliler Birliği Dergisi*, XVIII (74): 42-47.
- Zabcı, F. Ç., 2000, "Küreselleşmenin Demokrasi Makyajı," *Mülkiye*, XXIV (220): 83-97.